

Befolkningens reaktion på COVID-19 set i lyset af aviser og andre medier

Artikel 2

PETER B. ANDERSEN, AWITI LUNA TENGU NYAWADE HØEG, HENRIK REINTOFT CHRISTENSEN, BRIAN ARLY JACOBSEN, LENE KÜHLE OG PETER LA COUR

ENGLISH ABSTRACT: The population of Denmark had no former experience with pandemics, meaning that its evaluation of risk and the necessary measures against contagion were dependent on the dissemination of information through the media. This article uses a media-centric prism to discuss the themes found throughout this special issue, arguing that the Government's use of the media as well as the media's support of rapidly evolving government policies had a decisive impact on the population's response. This argument is supported by a thematically organized discussion of events between 11 March until the early part of October 2020. The themes are the horror raised by the pandemic, the ethical considerations regarding easy and equal access to the health services, unemployment, global warming and, not the least, religion as seen in relation to COVID-19. This last theme is considered in relation to whether the pandemic could be a punishment decided by God or perhaps a personified Nature's revenge due to humans' ill-treatment. The meaning of the prohibition on public rituals and the application of private rituals are considered at last.

DANSK RESUME: COVID-19 satte den danske befolkning i en ny og ukendt situation. Så befolkningens vurderinger af risiko og heraf følgende forholdsregler imod smitte var umiddelbart afhængige af de informationer, der blev udbredt gennem pressen. Statens pressebehandling og mediernes brede opbakning som bliver behandlet trin for trin fra 11. marts til begyndelsen af oktober 2021 fik dermed afgørende betydning. Artiklen er organiseret, således at befolkningens reaktioner på de temaer som surveyet om COVID-19 belyser i temanummerets øvrige artikler, er dækket ind. Det drejer sig om: den gru som pandemien vakte, generelle etiske overvejelser om let og lige adgang til sundhedsvesnet, arbejdsløshed, klima og ikke mindst religion og COVID-19. Dette tema behandles i forhold til om pandemien kunne skyldes Guds straf, naturens svar på menneskenes mishandling af naturen. Endelig behandles nedlukningen af offentlige ritualer og brugen af private ritualer.

KEY WORDS: *COVID-19; Media coverage of COVID-19 in Denmark; Horror raised by COVID-19; COVID-19 and global warming; COVID-19 and close down of religious institutions*

I denne artikel vil vi belyse, hvordan den danske befolkning blev præsenteret for COVID-19-relaterede emner i de danske medier, fra den første sporadiske omtale dukkede op i december 2019 og til udgangen af september 2020. Danskerne er vant til årlige influenzaepidemier; men eftersom landet ikke har været ramt af en pandemi siden den spanske syge (fra 1918 til 1920), havde størstedelen befolkningen ingen tidligere erfaringer at trække på, når de skulle fortolke den nye situation. Pandemien blev således primært synlig og virkelig igennem mediefremstillingen. Eftersom surveyet, som ligger til grund for nærværende undersøgelse, viste, at befolkningen kun havde begrænsede konkrete erfaringer med COVID-19 på tidspunktet for besvarelse, er det således vores antagelse, at pressedækningen af COVID-19 pandemien på afgørende vis var med til at forme befolkningens syn på krisen. I slutningen af den strenge nedlukning viste surveyet (indsamlet fra 14. maj til og med den 21. maj 2020), at 13 procent havde haft syge i deres bekendtskabskreds, 5 procent havde haft syge i husstanden, og kun 2 procent havde selv været smittede med COVID-19.

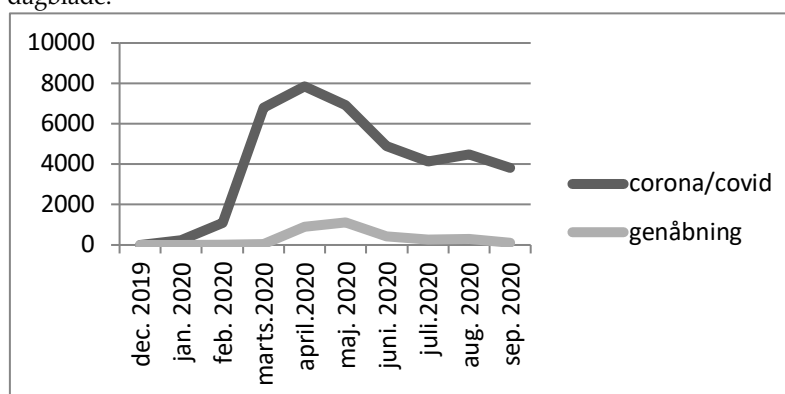
Den følgende gennemgang kombinerer to tilgange. Den ene er en indholdsanalyse af de landsdækkende dagblade. Det drejer sig her om: *B.T., Berlingske, Børsen, Børsen Lørdag/Søndag, Ekstra Bladet, Information, Jyllands-Posten, Kristeligt Dagblad, Politiken og Weekendavisen*. Vi har her talt hyppigheden af artikler, hvor bestemte ord og begreber forekommer. Formålet med analysen har været at illustrere, hvordan henholdsvis bekymring og religion er blevet tematiseret i forhold til COVID-19 krisen. Vi har således talt antallet af artikler, hvor begreberne 'COVID-19' og 'corona' forekommer sammen med ord, der knytter sig til de to temaer. For at belyse bekymring, har vi set på ordene: bekymring, alder, arbejdsløshed samt klima, økologi og forurening. Begreberne er valgt, så de kommer rundt om en række af de bekymringstemaer som dukkede op i pressen i tiden efter 11. marts 2020, hvor nedlukningen tog sin begyndelse. Bekymring er et indlysende valg; alder er valgt på grund af antagelsen om, at ældre var i større risiko end yngre. Arbejdsløshedstemaet søgte at afdække én af flere mulige økonomiske effekter af nedlukningen, der kunne rejse bekymring. En grund til valget var, at det rettede sig imod en individuel tematik snarere end en overordnet samfundsmæssig tematik, som befolkningen formodedes at forholde sig politisk til snarere end i forhold til personlige bekymringer. Klima, økologi og forurening, fordi COVID-19-nedlukningerne internationalt bevirkede så store ændringer i forbruget af fossile brændstoffer og CO²-udledningen, at tematikken åbnede for megen debat. For at belyse religion har vi set på ordene: religion, begravelse, gudstjeneste, synagoge, moské, folkekirke, og fredagsbøn. Som det vil fremgå i de kommende kapitler, vil vi forfølge analysen af alle disse temaer i analyserne af surveyet, som har været forberedt på at adressere dem (indholdsanalyserne uddybes metodisk i Appendiks 1). Den anden tilgang har været en bred læsning af dagbladene med afstikkere til andre medier fra marts til september 2020. Artiklerne, som citeres og parafraseres i den følgende analyse, er ikke valgt ud fra de undertiden rigtig mange artikler, der er fundet

i de enkelte søgninger. Det styrende princip for udvælgelse har derimod været, at artiklerne illustrerer den mediemæssige dækning af bekymring og religion i relation til COVID-19 krisen. Undervejs har der været mange artikler, der har annonceret de konkrete tiltag, diskuteret detaljer om reglers fortolkning eller behandlet emner, som vi har fravalgt at analysere på. Disse artikler er der som regel slet ikke referencer til. Det er der derimod til artikler, som med referater eller direkte citater har kunnet illustrere de forskellige bekymringsvækkende temaer som medierne har behandlet. I nogle tilfælde har vi suppleret informationerne fra pressedækningen fra andre kilder. Det gælder blandt andet, når det drejer sig om aktiviteterne i de nedlukkede religiøse organisationer. Bestræbelsen er at præsentere de scenarier og fortolkningsrammer, som befolkningen mødte i pressen. Første del af kapitlet fokuserer på de forskellige aspekter af bekymringen, mens vi i andel del vender os mod, hvordan religion blev tematiseret i medierne.

COVID-19 som danskerne fik det præsenteret i pressen

Ordene 'corona' eller 'COVID' optræder i 40.182 artikler i perioden december 2019 til september 2020. Ifølge vores søgning omtales coronavirus første gang i en pressemeddelelse fra Ritzaus Bureau den 11. januar 2020 (Mikkelsen), som blev optrykt og bearbejdet i en række aviser, blandt andet *Kristeligt Dagblad* og *Ekstra Bladet* (12. januar 2020). Her konstateres det med henvisning til Xinhua, Kinas statslige nyhedsbureau, at foreløbige resultater fra laboratorier peger på, at dødsfaldet hos en 61-årig mand samt smitten hos 41 personer i Wuhan skyldes en ny type coronavirus. Som det fremgår af figur 2.1, voksede pressens interesse for COVID-19 fra midten af december 2019 for at tage fart fra midten af februar og toppe i løbet af månederne marts, april og maj (med 7.852 artikler april), hvor nedlukningen var strengest, og før man fik overblik over, at det akutte smittepres var for nedadgående i Danmark. Interessen har efterfølgende været stabilt nedadgående indtil september, hvor vores undersøgelse af mediedækningen er afsluttet. Derudover ses det, at interessen for genåbningen var til stede lige fra nedlukningens start i marts måned og intensiveredes op til de første åbninger i maj 2020 for så at falde til et stabilt niveau i juli-august.

Figur 2.1. Artikler der omtaler Corona/COVID-19 og genåbning i de landsdækkende dagblade.

Blandt de avisartikler, der søgte at berolige og forene den danske befolkning ved at pege på de positive erfaringer, man kunne tage med sig fra krisen, skal her fremhæves en artikel fra *Kristeligt Dagblad* (Tulinius og Winther 26. juni 2020). Den så på begivenhederne i et tilbageblik, efter at de første åbninger af samfundet havde fundet sted, og lod "en række personer fra forskellige dele af det danske samfund" reflektere over, hvad krisen havde ført med sig ud fra spørgsmålet: "Hvad tager du med dig fra coronanedlukningen?" De omfattede: en brugsuddeler, en kroejer, en forpagter af et feriecenter, museumsfolk, politikere, en rektor, en biskop, en sanger, en billedkunstner, og en forfatter; blandt dem var der en enkelt migrant fra Iran, i alt 14 personer. Deres spredning over samfundet til trods var der dog højest er par stykker, som den danske offentlighed ikke kendte på forhånd. Spørgsmålet satte rammen om svarene, og alle input rettede sig imod de positive erfaringer, vi kunne tage med os fra nedlukningen. Kroejeren, hvis kro i flere måneder i foråret havde måttet "kæmpe for overlevelse på grund af [en oversvømmelse af] vandet fra Gudenåen", nævnte godt nok, at "min kone var meget presset og mente, at nu var vi da nødt til at opsiges personalet og sælge kroen. Men jeg tænkte, at nu har vi kæmpet så længe, så vi fortsætter." Et generelt eksempel til efterfølgelse, som læsere, der havde oplevet, at de havde været truet på deres erhverv eller ligefrem mistet det, kunne tage til sig.

Andre tog roen til sig, som forpagteren af feriecenteret. Han fortalte om, hvordan han havde set forældre og børn ligge på broen og fange krabber med snor og tøjklammer, for bagefter at riste dem over bål. Det simple måltid, han havde været vidne til, var for ham et eksempel på en ro og et nærvær, som han ellers savnede. Som han sagde: "Nærvær er nærmest blevet en spirituel ting, og familien er kommet i fokus." Eller kunstneren, der havde fulgt sin familie på deres migration fra Iran til Danmark, og fortalte om, at de var flygtet fra alle reglerne, men at det alligevel var "vildt" at opleve, "at man i nyhederne af statsministeren fik at vide, hvad man måtte og ikke måtte." Flere af de interviewede lagde vægt på fordybelsen, som sangeren, der fortalte at "rigtig mange [havde] haft mulighed for at tænke deres livssituation igennem." En enkelt politiker, der havde siddet i sit sommerhus i Vestjylland, fortalte, at han nu havde forstået forskellen på at være alene og være ensom, og "derfor [havde] fået ny respekt for de mennesker der sidder helt isoleret til daglig og derfor for alvor er ensomme."

Det opbyggelige tilbageblik er væsentligt, fordi pressen i dette tilfælde tager ansvar for, at befolkningen, i det omfang det er muligt, hjælpes til at se på krisen som en begivenhed, der har været med til at udvikle og modne dem personligt. Som vi vil se i surveyet, var der allerede, før denne artikel udkom, en del af borgerne, der netop havde haft positive erfaringer med nedlukningen.

I det følgende vender vi os til den del af mediedækningen, som gav anledning til udbredt bekymring blandt borgerne.

Gruen

Den generaliserede gru lå for den opmærksomme seer lige bag TV-transmissionen af statsminister Mette Frederiksens meddelelse om nedlukningen på det ekstraordinære pressemøde i statsministeriet (11. marts 2020). Her blev den danske befolkning for første gang præsenteret for de to forskellige mulige epidemiforløb i grafisk form. Et scenarie med en hastig stigning i antallet af smittede og syge, der langt ville overstige sundhedssystemets kapacitet, med et stort antal døde til følge; og et andet scenarie, hvor smittespredningen blev holdt nede ved forskellige tiltag, og hvor sundhedssystemets kapacitet lige præcis klarede det – med langt færre døde som følge. Det fremgik, at systemet selv i det positive scenarie kun lige præcis ville have den tilstrækkelige kapacitet. "Den grønne kurve" var således helt oppe at røre ved markeringen af sundhedsvæsnets kapacitetsgrænse (Fig 1.3). Dette skal ses i relation til nyhedsfremstillinger af, hvor galt det kunne gå, hvis ikke man fulgte den anviste linje og derved holdt sig inden for den grønne kurve. 18. marts viste flere tv-kanaler således billeder af, hvordan 15 lastbiler fra den italienske hær hjalp med at køre ligkister med afdøde væk fra Bergamo i Lombardiet, der ligger i den region i Norditalien, der havde flest tilfælde af COVID-19. Krematoriet kørte i døgn drift, men var overbelastet, og de afdøde katolikker måtte kørtes væk for at blive brændt andre steder. Lombardiets guvernør fortalte "at regionens læger og sygeplejersker er tæt på bristepunktet. Jeg er bekymret for, at de kan bukke under fysisk og psykisk, for hvis de skulle bukke under, ville det virkelig være en katastrofe" (Olsen 19. marts 2020).

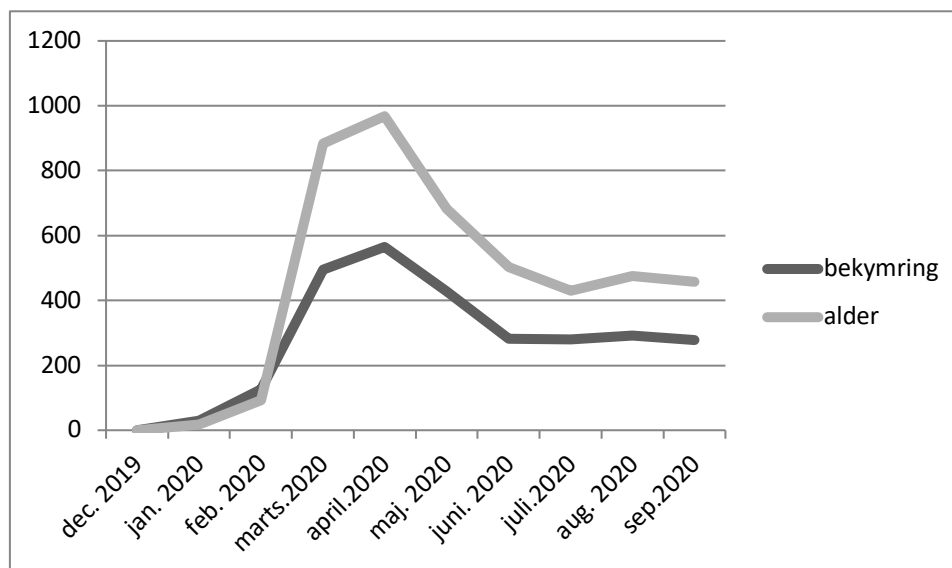
På trods af statsministerens og andre autoriteters beslutsomme ro på pressemødet, indgød præsentationen en oplevelse af meningstab hos nogle folk, og senere mindedes en dansk forfatter, hvordan han midt i nedlukningen interviewede en 16-årig kvindelig gymnasieelev. "Hun sad", som han mindedes, "hele dagen ved bordet med sin laptop. Hun talte om, hvor ensomt det føltes, om frygten for smitte (som var reel nok på det tidspunkt) og om, hvor svært det var at forestille sig en fremtid" (Jensen, 4. juni 2020).

Etiske overvejelser

Sundhedssystemets kapacitet var aldrig i nærheden af at blive løbet over ende; men selve muligheden åbnede for debat af *Sundhedslovens* "respekt for det enkelte menneske, dets integritet og selvbestemmelse" og lovens selvfølgelige accept af "behovet for" at sikre alle en "let og lige adgang til sundhedsvæsenet" (*Sundhedsloven*, ikrafttrådt 1. januar 2007). For eksempel blev den amerikanske Peter Singer i en artikel citeret for at udtale, at de midler Danmark brugte på COVID-19 krisen, kunne bruges bedre, altså nyttigere andetsteds, og anbefalede at, "Danmark bør sende sine coronamilliarder til Indien og Afrika" (i Bennike, 16. april 2020). Singer udleder sit synspunkt af sin utilitaristiske filosofi, der lægger vægt på den størst mulige gavn (nytte) for det størst mulige antal mennesker. Klemens Kappel, der er professor i filosofi ved Københavns Universitet, og tidligere har siddet i Det etiske Råd støttede indirekte op om Singers generelle position med en udtalelse om, at der ikke er nogen, der for alvor

mener, "at et liv er uendeligt værdifuldt, og [at] det [netop] er et udtryk for lighed, når respiratoren eller en vaccine mod coronavirus først gives til de unge frem for de gamle" (i Funch 7. maj 2020, se også Funch 29. maj 2020) (Fig. 2.2).

Figur 2.2. Artikler der sætter COVID-19 i forbindelse med henholdsvis bekymring og alder i de landsdækkende dagblade

Månedstælling pr. måned fra 1. december 2019 til 30. september 2020. Markering midt i de talte måneder.

Der er i sundhedssystemet en udbredt antagelse om, at COVID-19 i højere grad rammer ældre end yngre mennesker. Ud fra denne antagelse gennemførte Peter Singer en simpel utilitaristisk overvejelse, hvor han med sideblik til WHO's betragtninger om funktionsjusterede leveår (Disability-adjusted live year – DALY) argumenterede for, at man ved livreddende, og kun ved livsreddende, behandlinger kunne tillade en aldersdiskrimination, hvor ældre altså skulle sorteres fra, når det var nødvendigt – et argument der var at læse i den danske presse (Singer 16. juni 2020).

I midten af oktober 2020, da Irland og New Zealand forberedte at tillade aktiv dødshjælp, blev debatten genaktualiseret i Danmark, da en engelsk parlamentariker med udgangspunkt i COVID-19 krisen anbefalede, at den britiske afvisning af aktiv dødshjælp blev taget op til fornyet overvejelse. "Med COVID-19, der forværrer de lidelser, som uhelbredeligt syge og deres familier gennemgår, er det mere pressende end nogensinde før, at vi genovervejer lovene," (i Nørum 14. oktober 2020). Den danske filosof (Morten Dige) vurderede at disse forhold kunne lægge pres på det ellers "ret stærke bolværk mod at åbne debatten [om dødshjælp] både i Folketinget og i Etisk Råd" (Nørum 14. oktober 2020). COVID-19 kan her risikere at blive spændt for en langt større politisk vogn; og selvom filosofen pointerede, at man skal se på døendes vilkår i en større sammenhæng, og at man ikke må indføre dødshjælp som en spareforanstaltning, er debatten ikke desto mindre sat i gang.

Den velkendte New York baserede forfatter Joshua Cohen vendte diskussionen fra det etisk-filosofiske til det egentligt politiske med en opfordring til en generationskamp:

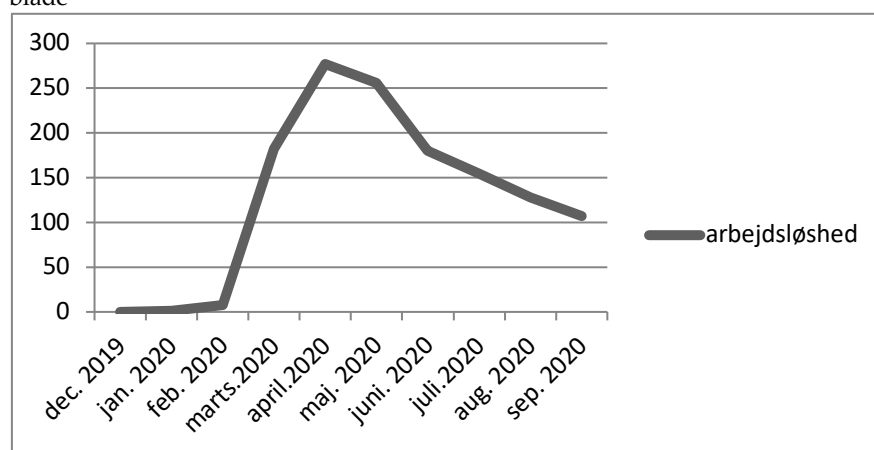
Alle yngre amerikanere, der hverken har beskæftigelse eller sundhedsforsikring har enhver tænkelig økonomisk grund til ikke at blive inden døre. De har ethvert motiv til at gå ud og sprede sygdommen blandt deres forældre. Det var trods alt deres forældre, der smadrede kloden og stjal deres fremtid. Når de vælger ikke at tage hævn er det enten et tegn på deres kærlighed eller deres fejhed. (Cohen 2. april 2020)

Joshua Cohen understregede, at han ikke ønskede at lyde kynisk. Det må være op til læseren at bedømme, om han var det.

Arbejdsløshed

Ovenstående overordnede overvejelser har imidlertid været u håndgribelige i forhold til de mere direkte effekter af nedlukningen, som for eksempel afskedigelser og virksomhedslukninger (Figur 2.3). Folk har mistet deres job og indtægtsgrundlag, og uanset hvordan man kan opmuntre dem, står de med meget konkrete problemer, som bestemt ikke er løst med den gradvise genåbning af samfundet. Som det fremgår af figur 2.3, ser vi en stigning i antallet af artikler, som sætter arbejdsløshed i relation til COVID-19, omkring tidspunktet for den første nedlukning. Når man ser på antallet af artikler, skulle man have forventet at tallet ville stige hen over sommeren, når de økonomiske hjælpepakker nærmede sig deres slutning. Det viser sig imidlertid, at grafen også her topper i april måned og at hyppigheden af artikler herefter falder. Til forskel fra nogle af de andre emner, har kurven dog ikke fundet et stabilt niveau ved udgangen af september.

Figur 2.3 Artikler der omtaler arbejdsløshed og COVID-19 i de landsdækkende dagblade

Note: Månedstælling pr. måned fra 1. december 2019 til 30. september 2020. Markering midt i de talte måneder.

En del forudsigelser har hævdet, at i hvert fald dele af erhvervslivet først vil være oppe på samme niveau som før krisen om ét til halvandet år, eller måske endnu senere. Man kan imidlertid allerede nu skimte konturerne af strukturelle forandringer af erhvervslivet. Balancen mellem at arbejde hjemme og arbejde på sin fysiske arbejdsplads, hvor stadig flere, for hvem det er muligt, nu arbejder hjemmefra. Derudover peger økonomer også på ændringer i forbrugeradfærd blandt andet til fordel for e-handel (Torben M. Andersen et al. 2020, 9). Forandringer som disse vil måske vise sig at være langvarige eller permanente. Endelig er den fordelingspolitiske kamp startet, og det er meget svært at sige, hvor den vil føre hen.

Klima

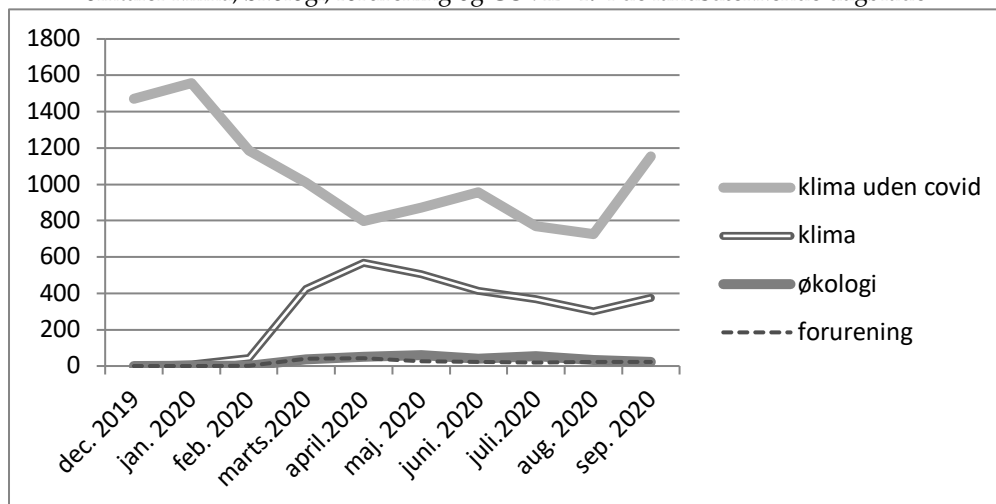
Et andet tema, som vi formodede ville spille ind i mediernes fremstilling af COVID19-krisen, var spørgsmålet om klima. Den siddende socialdemokratiske regering kom blandt andet til magten i 2019 efter et valg, hvor socialdemokraterne og deres støttepartier, Enhedslisten, Det Socialistiske Folkeparti og Det Radikale Venstre, sammen med Alternativet, der støtter på en mere uformel måde, alle var enige om at arbejde for en grøn omstilling.

I sammenhæng med COVID-19 krisen har det betydet, at der fra EU's og fra Den danske regerings side er blevet udøvet et stærkt pres hen imod grønne omlægninger i forbindelse med de økonomiske støttepakker efter genåbningen. Blandt andet har den danske stats økonomiske støtte til SAS stillet krav om en hastigere nedbringelse af CO₂, end det tidligere har været krævet. Når det drejer sig om nye store investeringer i klimavenlig teknologi, viste det sig dog, at finanslovsforslaget for 2021 (præsenteret fredag 4. september 2020) var meget tilbageholdende – forhold som finansministeren begrundede i udgifterne i forbindelse med COVID-19.

Ser vi på mediernes interesse i klimaet i sammenhæng med COVID-19, topper interessen under nedlukningen med 568 artikler i april for så at svinde hen imod september (Figur 2.4) Dette er helt på linje med mediernes interesse i at præsentere økologi eller forurening i relation til COVID-19-krisen. Sidstnævnte emner nåede dog aldrig i nærheden af interessen i at se COVID-19 i relation til klimakrisen. Tager vi et skridt tilbage fra disse oplysninger og ser på mediernes generelle interesse i klimaet, tyder noget dog på, at COVID-19 aldrig blev særlig stærkt integreret med debatten om klimaet. Mediernes interesse i klimaet isoleret set var i top med 1.557 artikler i januar 2020 for at falde støt til 797 i april for så at stige igen med 1.153 artikler i september. Som man ser i Figur 2.4 vender graferne over, hvor hyppigt klima omtales henholdsvis alene og sammen med COVID stort set imod hinanden.

Figur 2.4 Artikler der omtaler klima uden forbindelse med COVID-19 og artikler der omtaler klima, økologi, forurening og COVID-19 i de landsdækkende dagblade

Månedstælling pr. måned fra 1. december 2019 til 30. september 2020. Markering midt i de talte måneder.

Religion og COVID-19

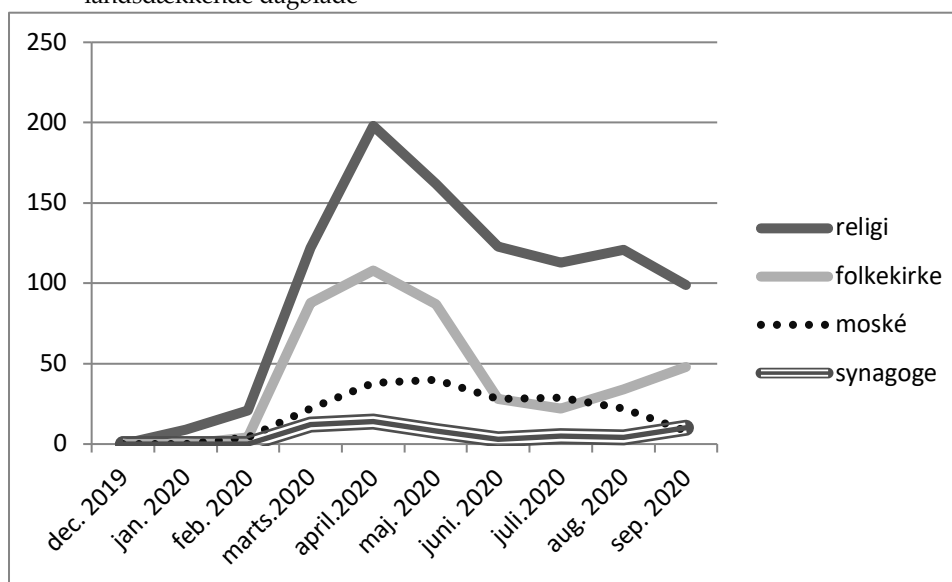
I denne sidste del af artiklen vil vi rette blikket mod, hvordan religion blev tematiseret og praktiseret i forbindelse med COVID-19 krisen. Vi vil først se på, hvordan religiøse organisationer har reageret på og er kommet med forklaringer vedrørende krisen. Herefter vil vi se på, hvordan krisen førte til nye individuelle og kollektive former for ritualiseret adfærd.

Ud over verden resulterede krisen i mange forskellige religiøse reaktioner. Internationalt anbefalede Den katolske Kirke og store dele af islam, blandt andet den øverste imam ved Al-Azhar Universitetet i Cairo, at man fulgte de statslige tiltag til at beskytte borgerne. Da Corona-viruset spredte sig globalt i februar og marts 2020, begyndte rapporter fra Sydkorea (Joob og Wiwanitkit 2020), Bangladesh (BBC News, India, 19. marts 2020), Pakistan (Outlook - The New Scroll, 27. marts 2020)¹, Mulhouse i Frankrig, Norditalien, det ortodokse samfund i Grækenland (Greek City Times, 10. marts 2020) og i stigende grad fra USA at cirkulere om, hvordan religiøst lederskab havde handlet uansvarligt og bevidst eller ubevidst havde været medvirkende til at sprede virussen. Samtidig har religiøst lederskab også været i front for at reagere på krisen i drift af hospitaler og nødhjælp, ved at bruge infrastrukturen i samfundet og sprede håb og viden om folkesundhed eller ved at lukke vigtige bygninger og steder som den store moske i Mekka (Yee, 22. marts 2020) og ved afløsningen af begivenhederne under den hellige uge (påske). Sådanne eksempler peger på, at religiøse grupper og ledelse kan spille særlig vigtig rolle i begrænsningen eller fremme af pandemien. I Danmark var trossamfundenes generelt positive over for budskabet om nedlukning i forbindelse med Corona-pandemien, særligt med de restriktioner det indebar for fejringen af blandt andet påske (12. april vest og 19. april øst), pesach (jødisk,

¹ Se også Warraich (2021) og Andersen et al. (2021, 11-12).

8. til 16. april), ramadan (23. april til 23. maj) og pinse (31. maj vest & 7. juni øst), som er de vigtigste religiøse helligdage og festivaler i henholdsvis kristendom, jødedom og islam.

Figur 2.5 Artikler der omtaler religion, folkekirke, moské, synagoge og COVID-19 i de landsdækkende dagblade

Månedstælling pr. måned fra 1. december 2019 til 30. september 2020. Markering midt i de talte måneder.

Guds straf

Der var, som det ses ovenfor (Fig. 2.5), ikke meget fokus på religion i mediedebatterne om COVID-19 i Danmark. Der var dog i medierne en vis interesse for, hvordan religion i andre dele af verden spillede en større rolle i forbindelse med pandemien. Der har i evangelikale kredse i USA været overvejelser om, at COVID-19 er Guds straf for vores syndige opførsel. Denne bekymring kommer også til udtryk i Danmark. Det er blandt andet dokumenteret i de spørgsmål, som er blevet rettet til Folkekirkens præster i internetfora. I et tilfælde skriver en mand til en lokal præst, "Nu er jeg ikke specielt religiøs, men har tænkt på det her lige siden Corona kom. [...], at Jesus ville komme til jorden og straffe mennesker, når vi ikke kunne finde ud af det mere, opføre os anstændigt, krige osv. Er det noget du også har læst om?" Præstens svar stod under overskriften "Det er ikke Guds straf", og hans afvisning af muligheden var klar, "Du er ikke den eneste, der har tænkt sådan. En af de aktive i kirken sagde også under fire øjne: 'Gad vide om Ham Deroppe er sur på os.'" Præsten kunne berolige dem begge, "Heldigvis har jeg ikke læst om det i Bibelen." Hvorefter han gik videre med en pointering af, at Jesus netop kom til verden for at frelse den (Samuelson 20. april 2020). Vi ser her en ikke-kirkevant borger henvende sig til en lokal præst med sin akutte bekymring. Bag spørgsmålet ligger en forventning om en Jesus' genkomst ved dommedag, som spørgeren formodentlig har hentet fra *Johannes Åbenbaring*. Som vi skal

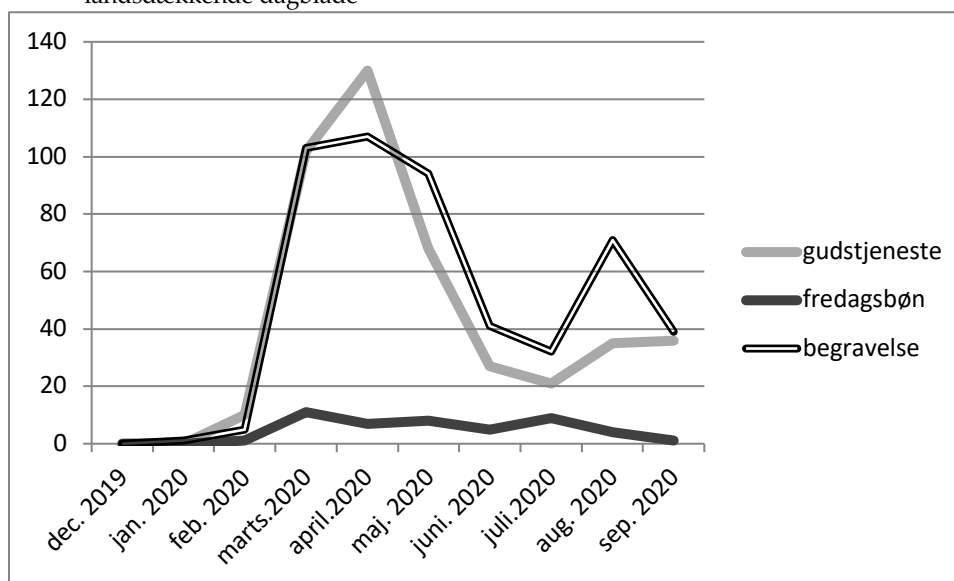
se i artiklen om "Undersøgelsens historiske og teoretiske baggrund", så er præstens afvisning af at COVID-19 skulle være udtryk for Guds straf helt på linje med én dominerende teologisk linje i Folkekirken, selvom antagelsen om Guds straf, er så marginal i Folkekirken, at det kan være svært at sige lige hvilken position præsten afviser den fra.

Det er i øvrigt karakteristisk, at de refererede spørgsmål drejer sig om kollektiver "når vi ikke kunne finde ud af det mere" og "Ham Deroppe er sur på os"; og altså ikke om straf for personlige synder. De to spørgere ligger her i forlængelse af den dominerende teologi i Folkekirken. Undertiden antager man at Indre Mission (IM) på dette punkt stadig skiller sig ud fra folkekirken i øvrigt. Et punkt der i nutiden især er kendt fra TV-filmatiseringen (1977) af Hans Kirks roman *Fiskerne*, som stammer fra 1928. Det er imidlertid ikke tilfældet for som IMs kommunikationschef bemærker²:

I IM er den opfattelse ikke udbredt, at Gud straffer og belønner så direkte. Hverken den enkelte eller samfundet som kollektiv. Vi tror, at Gud på en skjult måde er med i alt, hvad der sker, men ikke sådan, at vi kan tolke de enkelte begivenheder som udtryk for specifikke Guds handlinger. Det understreges også af, at for nogle har coronatiden været oplevet som en positiv tid (Asmussen til Andersen i mail af 6. juli 2020).

Som vi vil se i analyserne af surveyet, så er antagelsen om COVID-19 som Guds straf dog tilstede i Danmark, men kun udbredt i en meget lille del af befolkningen.

Figur 2.6. Artikler der omtaler gudstjeneste, fredagsbøn, begravelser og COVID-19 i de landsdækkende dagblade

2 Det drejer sig om den lange passage om fiskeren Laust Sand, der havde gjort sin steddatter Adolfine gravid, og så det som Guds straf, da han stak sig på en fjæsing og efterfølgende fravalgte behandling, så han døde (Kirk1978, 84-108). Martin A. Hansen gjorde i 1944 opmærksom på, at den position i IM, som Hans Kirk havde beskrevet, stort set var forsvundet allerede i 1920'erne (Hansen 1997). P.G. Lindhardt kunne ikke desto mindre stadig angribe teologisk beslægtede positioner om individuel skyld og straf i IMs teologi i 1958 (Lindhardt 1958). Alex Ahrendtsen har dokumenteret, hvordan Hansen, Kirk og andre danske forfattere har behandlet IM (Ahrendtsen 1997).

Månedstælling pr. måned fra 1. december 2019 til 30. september 2020. Markering midt i de talte måneder.

Den pressedækning, der alligevel var af religion, fokuserede især på gudstjenester (Fig. 2.6), hvor diskussionen af nedlukningen og dens udformning var til løbende debat. Herefter fulgte begravelser, som blev debatteret i næsten lige så stort et omfang som gudstjenester. Problemerne var her typisk, hvem og hvor mange der måtte deltage i begravelser. Pressens dækning af fredagsbønnen i islam så den typisk udefra, gennem ikke-muslimske øjne. Interessen samlede sig her om, hvorvidt muslimerne overholdt retningslinjerne. Selvom danske moskeer synes at have været næsten forbilledlige til at lukke ned og følge forholdsregler, gav moskeers aflysning af fælles ritualer alligevel anledning til debat. Også folkekirkens aflysninger gav anledning til debat. I folkekirken var der, ligesom i moskeerne og i andre trossamfund, en udbredt accept af at følge øvrighedens forordninger. Og selvom folkekirkepræsterne har fulgt myndighedernes anvisninger, har der også været kritiske røster. For eksempel har der været kritik af kirkeministeren for ikke at åbne kirkerne i påsken og af bisperne for deres opbakning til kirkeministeren (Høgh 2. maj 2020). I optakten til det daværende bispevalg i Helsingør Stift fordelte de fire opstillede kandidater sig i dette spørgsmål to imod to. En af dem sagde: "Der er masser af næstekærlighed i at holde kirkerne lukkede. Men kirkerne arbejdede jo også videre, for eksempel digitalt" (den senere vinder af valget Peter Birch). Over for denne position stod det absolutte synspunkt: "Vi skal holde kirken åben, hvis vi kommer ud for det samme igen" (Ulla Thorbjørn Hansen) (i Hein 29. august 2020). En debat, der strækker sig tilbage til Martin Luthers splittede holdning i det brev, han skrev om "Hvordan man skal forholde sig ved epidemier" under en pestepidemi i 1527. På den ene side argumenterer Luther kraftigt for, at man skal følge myndighedernes anvisninger; på den anden side opfordrede han folk til, at de skulle "gå i kirke og høre prædiken, for at de af Guds ord kan lære, hvordan de skal leve og dø" (Luther 2020, 33).

Ser man på det globale billede, blev de to bønner, som Pave Frans indbød til, kun sporadisk omtalt i den danske presse. Det drejede sig dels om en bøn for alle kristne, som Pave Frans indbød med alle kristne til på festdagen for Maria Bebudelse (Herrens Bebudelse, onsdag 25. marts 2020), og dels om en global bøn for alle religioner (onsdag 14. maj 2020). I det første tilfælde førte det til blandede, men hovedsageligt positive reaktioner fra teologiske kredse (Bendtsen 24. marts 2020). I det andet tilfælde var der eksempler på mere udtalt distance. Eksempelvis havde Paven indkaldt til den globale bøn sammen med storimamen ved Al-Azhar-universitetet i Kairo, og i dette tilfælde skønnede sekretariatschefen i Folkekirkens mellemkirkelige Råd, at der "næppe [vil] være mange, som vil deltage i den". For, som han sagde, "Nogle præster vil uden tvivl synes, at det er en god idé, men der er også en del, som vil finde det utidigt at bede sammen med muslimer" (Pedersen 13. maj 2020).

Naturens svar³

I løbet af nedlukningen dukkede formuleringer op om, at COVID-19 krisen skyldtes, at naturen aktivt ville rette menneskene til. Et af dem var formuleret i et essay af den norske journalist og forfatter Åsne Seierstad i *Weekendavisen*. "Virussen er et "wake up call", siger en lægeveninde til mig, mens hun står i hvid bikini i fire grader varmt vand. Vi har lige dyppet os i havet og lader nu sol og blæst tørre os. "Vi har forstyrret naturen. Vi er trængt ind og har udnyttet den på steder, hvor vi ikke skal være" (Seierstad 24. april 2020). Seierstad fremhævede venindens synspunktet i sit essay, men holdt det så at sige ud fra sig selv uden at tage stilling. Venindens antagelse om naturens aktive handling bag COVID-19 hævder heller ikke, at det drejer sig om noget uigenkaldeligt. Et wake up call betyder som bekendt, at man skal se at komme i gang, ikke at det allerede er for sent.

Andre er, som vi straks skal se, gået langt videre og har antaget, at naturen ønskede at løse overbefolkningsproblemet – en slutning der lå i forlængelse af de voksende antal af smittede og døde, som var blevet rapporteret i pressen. Nogle mennesker antager, at naturen besidder en vilje, og at den handler i overensstemmelse med den. Sådanne overvejelser har vi mødt i tilfældige samtaler i løbet af nedlukningen. Synspunktet strækker sig fra et videnskabeligt funderede, evolutionistiske overvejelser, til at det er naturen, som aktivt griber ind.

Man kan med James Lovelock antage, at levende organismer og deres uorganiske omgivelser befinder sig i en permanent balance (homeostase), som hele tiden stræber efter at skabe de bedst mulige betingelser på planeten for alt og alle: Gaia-princippet, som Lovelock kalder det. Fra dette ubesjælede, aktive princip er der kun et lille skridt til at udstyre Gaia med en vilje, og for en dansk kunsthistoriker var krisen et "angreb fra en rasende Gaia" (Wamberg 24. april 2020). For kunsthistorikeren er dette ikke et "bortsalg af Oplysningstidens arvesølv", men et udtryk for hans tilslutning til det "stigende antal forskere [der] efterhånden tilslutter sig Lovelocks tanker om planeten som superorganismen Gaia." På den ene side overlader kunsthistorikeren tilslutningen til forestillingen om superorganismen Gaia til læseren. På den anden side lægger han pres på ham eller hende ved at anføre det "stigende antal forskere", der tilslutter sig teorien. Fremstillingen af COVID-19 epidemien som den rasende Gaia er en stærk metafor, som må påvirke læseren, hvad enten han eller hun tilslutter sig Lovelocks Gaia-forestilling eller ej. Og forfatteren fortsætter med hvordan "Både de coronasmittede og planeten gisper nu efter vejret. De hårdest ramte syge må lægges i respiratorer, der som mekaniske diafragmer skal holde gang i den vejrtrækning, der ellers foregår som den mest naturlige og ubevidste handling i sunde kroppe. Planetens lige så besværede vejrtrækning har ikke respiratorer at støtte sig til, men er ved at blive kvalt i drivhusgasser, der for en stor del udgør industriens kunstige forlængelse af vores udånding."

3 Under VELUX FONDENs COVID-19-initiativ er projektet "Hvordan kan sundhedskrisen styrke den grønne omstilling" rettet imod dette emne. Stefan Gaardmand Jacobsen (RUC) meddeler, at det også vil komme ind på kommunikation på internettet.

Det er tydeligt, at de erfarne journalister, forfattere og forskere, som her bliver citeret, lige præcis holder så stor en sproglig distance til synspunktet om naturens aktive indgriben imod menneskenes mishandling af jorden, at det bliver overladt læseren selv at danne sin mening. Selvom det skal indrømmes, at det sidste citat om den rasende Gaia hjælper læseren godt på vej. Det er imidlertid ikke således, at folk ytrer sig i almindelig tale. Her indlægger man ikke en fortolkningsdistance til sine egne forestillinger om naturen, men taler netop mere direkte. Så det skal her tilføjes, at vi i tilfældige samtaler i løbet af nedlukningen både har mødt synspunktet om, at det var naturen, der ville af med overbefolkningen, såvel som mere generelle formuleringer om, at COVID-19 skyldes naturens indgriben i menneskenes liv⁴.

De stemmer, der på et tidligt tidspunkt i nedlukningen forfægtede, at COVID-19 var udtryk for, at naturen søgte at vække menneskeheden til dåd imod forbruget af fossile brændstoffer og forurening, lød muligvis ikke af så meget, da de kom frem; men det skulle vise sig, at de i en periode fik en stor gennemslagskraft for den diskursive ramme omkring genåbningen af økonomien (for eksempel Hannestad 5. april 2020).

Offentlige ritualer og ritualisering

Struktur skaber tryghed, og som vi skal se i næste artikel, har religionsforskningen og psykologien udviklet teorier om, hvorfor dette er tilfældet. Nedlukningen af uddannelsessteder, offentlige arbejdspladser og en række private arbejdspladser førte til etableringen af nye ritualiserede måder at være sammen på. Her gik DR ind med to markante og succesfulde initiativer: Fra 17. marts til 23. juni 2020 blev DR's pige-kors chefdirigent Philip Fabers morgensang tv-transmitteret for landets befolkning. Til at begynde med sad han i et privat hjem, og da forholdene blev lidt sikrere, rykkede han ind i koncertsalens foyer i DR-Byen i København. Ikke sangvante blev først aktiverede med sangerens 'sære' opvarmningsøvelser; så fortalte Faber om de sange, han havde udvalgt fra de indkomne forslag, for til sidst at akkompagnere på flyglet og synge for, mens seerne hjemme i stuerne sang med. Fredag aften optrådte han desuden med aftensang sammen med entertaineren Mads Steffensen. Efterhånden som TV fik programmerne op at køre, blev det muligt at transmittere sig selv til TV over nettet, så det blev til egentlige kollektive sangbegivenheder, "Fællessang – hver for sig" (se artikel 7, "Mellem fællessang og håndvask. Ritualer og COVID-19"). Udsendelsernes store seertal (over en million seere mellem 27. marts og 8. maj) viser, at de var vigtige for befolkningen, og på længere sigt vil vi formodentlig se, at deres repertoire af sange har bundet nye broer imellem ældre og yngre mennesker. Andre udsendelser har dog haft tilsvarende eller større gennemslagskraft, og for eksempel havde første afsnit af Den Store Bagedyst, hvor deltagerne konkurrerer om at bage de bedste kager, 1,4

4 Bortset fra de samtaler, hvor vi i Danmark er stødt på betragtningen om at COVID-19 skyldes naturens indgriben, er betragtningen i forskellige udformninger langt videre udbredt. Slovaj Žižek, (2020, 19) føler sig for eksempel foranlediget til at advare og argumentere imod den (se dog også s. 74) og en af de danske anmeldere har også fremdraget Žižeks argument (List 2. maj 2020).

millioner seere. Det er formodentligt også en udsendelse, der er med til at forene befolkningen, om end ikke med så eksplicit et formål, som det der lå under de forskellige former for fællessang.

Ritualer og ritualisering – kollektivt og privat

Private ritualer og ritualisering

En anden måde hvorpå individuelle og kollektive ritualer kom til udtryk i løbet af nedlukningen, var gennem den betydning, man tillagde individuel renselse med sæbe og sprit, afholdenhed, bøn og meditation og gennem forskellige kollektive handlinger, hvilket vi vender os mod i det følgende.

Hvor japanere primært ifører sig mundbind for ikke at smitte andre, når de selv er syge⁵, så tænkte danskere før COVID-19-krisen på mundbind som et middel til at beskytte sig selv imod at blive smittede. Det gjaldt ikke de steder i sundhedsvæsenet, hvor man plejer at bruge værnemidler for ikke at smitte syge som ved pleje af ældre eller ved operationer. Der var desuden fra lægelig side stor tvivl om, hvorvidt mundbind overhovedet var en beskyttelse imod smitte i det offentlige rum, og langt frem i forløbet var Statens Serum Institut først afvisende og så tilbageholdende med at anbefale brugen af mundbind i det offentlige rum. Det kan også bemærkes, at forskere ved hospitaler i Region Hovedstaden i april måned modtog en bevilling til at undersøge effekten af mundbind. Forsøget gik i al sin simpelhed ud på at følge 6.000 danskere, hvor 3.000 skulle bære mundbind, når de var på arbejde eller i det offentlige rum, mens de øvrige ikke skulle benytte mundbind (Brandt 15. april 2020, se også Ringgaard 22. oktober 2020). Tvivlen til trods dukkede der flere mundbind op i det offentlige rum, end man havde været vant til. Men godkendte mundbind er dyre, i begyndelsen typisk 7-10 kr. stykket til sammenligning med i Sverige, hvor de kunne købes for omkring 2 kr. Det blev følgelig diskuteret, om man i stedet kunne sy sine egne, og hvordan man skulle sy og vaske dem, så de stadig var effektive.⁶ Debatten om mundbinds effekt sluttede ikke ved indførelsen af brug af mundbind i de kollektive transportmidler lørdag 22. august 2020; men langt hovedparten af befolkningen skævede formodentligt til udlandet og konstaterede, at det er altså sådan, man klæder sig. Andre var kritiske over det kontroltab, man led, når man var tvungen til at benytte dem; men den spredte pressedækning af modstanden var mere rettet imod generelle og udenlandske analyser af modstanden end danske forhold (for eksempel Eiby 7. august 2020). Det forhold kan imidlertid ændre sig, og lørdag 29. august 2020 demonstrerede 100-200 personer foran Christiansborg imod "den stigende fascisme i Danmark hos regeringen, administrationen, myndigheder, sundhedssektoren, uddannelsessteder og medier. Specifikt også imod maskekrav, tvangsvaccinering og handel med børn" som det forlød (Lange 29. august 2020, se evt. også Peters 26. september 2020).

5 Tak til lektor Marie Højlund Roesgaard, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet.

6 Sonne gav for eksempel et relevant link på Videnskab.dk 13. august 2020.

Hertil kommer hyppig tvætning med håndsprit og sæbevask af hænderne. Langt størsteparten af befolkningen har formodentlig for nuværende en langt bedre teknik til deres håndvask og eventuelle afspritning end før nedlukningen. Hyppigheden er også steget, for nogle meget, så de under en bytur spritter hænderne af mange gange, mens andre blot benytter sig af den håndsprit, som forretninger har stillet frem ved indgangen med en opfordring til kunderne om at beskytte hinanden og personalet. For nogle tog bekymringerne overhånd. Det gjaldt for dem, der organiserede tyveri af håndsprit i sundhedsvæsnet tidligt i nedlukningen, da håndsprit endnu var svært at opdrive. Dette var baggrunden for den lov, der fastsatte, at tyveri af håndsprit til en værdi af nogle få hundrede kroner skulle straffes med fængsel og ikke blot bøde, som tyveri i det omfang ellers straffes med (Justitsministeriet 25. marts 2020).

Vi vil senere (artikel 7, "Mellem fællessang og håndvask. Ritualer og COVID-19") komme nærmere ind på hvordan afspritning og håndvask i nogle tilfælde ikke bare var responser på myndighedernes anbefalinger, men for nogen udviklede sig til ritualiserede handlinger, som kunne yde dem en oplevelse af at etablere en psykologisk sikkerhed.

Bøn

I forhold til specifikt religiøse ritualer har vi talt med borgere, der bad for sig selv, for andre specifikke personer og for hele Danmarks befolkning. Sådanne private bønner er ikke blevet særligt hyppigt omtalt i pressen. De findes derimod let tilgængelige på nogle af de religiøse organisationers hjemmesider, hvor man har kunnet hente inspiration til sine egne bønner. Dansk Oase, der er en evangelisk-luthersk udvikling af den mere økumenisk orienterede karismatiske bevægelse (Larsen 2011, 409-410), byder på et eksempel. På Dansk Oases hjemmeside findes en oversættelse af en lang bøn forfattet af Pete Greg den 4. marts 2020. Teksten er her formet omkring bibelsteder, fra *Salmernes Bog* og *Det Nye Testamente*, som veksler med de konkrete bønner: for dem der lever i områder ramt af coronavirus, om egen trøst og vejledning, for sundhedspersonalet, og afslutningsvis en generel bøn om beskyttelse. Center for Kristen Spiritualitet oversatte Brian P. de Burcas *Corona-virus Bøn*, og en række præster i Folkekirken forfattede bønner, som de cirkulerede over deres kirkers hjemmesider eller blogge. Disse folkekirkepræsters bønner var ikke så meget rettede imod Guds eller Jesus' aktive indgriben med beskyttelse imod COVID-19, men drejer sig om trøst i fortvivlelsens stund. Et par citater fra Stine Munch og Torkil Jensens bønner kan her tjene som teksteksempler. En passage fra Stine Munchs bøn lyder:

Herre Jesus Kristus, Bevar os fra at fortvivle og gå i panik. Hjælp os til i stedet at kalde på dig, indtil du finder, at tiden er inde, til at fri os ud af nøden. Kristus, du har fortalt os, at Gud er vores himmelske far, som hører på dem, der kalder på ham og hjælper dem, der søger. Som den tørre jord længes efter regn, sådan tørster min sjæl efter dig! Kristus, vis os vejen. Lad din stærke hånd føre os ud af fortvivlelsen (Munch 2020).

Torkild Jensens anrøbelse til Gud er klart sat i nedlukningens tegn, når "vi ikke må holde om hinanden"; men COVID-19 er kun nævnt i bønnens navn: *Corona Bøn*.

Kære Gud. Tak fordi vi må komme til dig med vores bekymringer og med alt det i livet,

som bliver for stort til at være alene med. Mind os igen og igen om, at du lod din Søn Jesus Kristus gå ind i verden, for at vi ikke skal gå veje, du ikke tør kende. Hold om os, når vi ikke må holde om hinanden og fortæl os, at vi er dine hænder, når vi ikke må røre hinandens hænder. Ban dig vej ind i vore tanker, når vi gemmer dem bag angstens pigtråd. Send din Helligånd ud i foråret, så vore øjne åbnes for din kærlighed og dit nærvær (Jensen 2020).

Disse bønner har stort set kun nået menighederne over internettet. Anders Gadegaard, der havde den radiotransmitterede morgenandagt i Vor Frue Kirke i København 21.-28. marts 2020, kunne læse sine bønner op under morgenandagten. Hans bønner drejede sig heller ikke om personlig frelse, og når han berørte COVID-19 krisen, bad han for, at Gud skulle give sundhedspersonalet styrke til at holde ud.

De spirituelt orienterede miljøer lukkede også ned, og deres bønssfællesskaber forsvandt, fordi man ikke kunne samles; men der opstod en række forsøg på at bringe trøst på anden måde. Nogle af dem blev cirkuleret over Facebook. For eksempel et initiativ til "fjernhealing mod frygt for coronavirus", hvor "Ærkeenglene, De åndelige læger, De opstegne mestre og hvem der ellers kommer igennem" ville hjælpe deltagerne med "at finde roen og slippe alt den frygt, der skabes her i denne tid".⁷

Andre grupper påtog sig at bede for andre, forbøn. For eksempel opfordrede en kvinde ved navn Ulla i september 2020 en facebookgruppe til at bede for hende i forbindelse med, at hun skulle indlægges på et hospital og undersøges. En mand, Kjeld opfordrede gruppen til at bede "om [at] vore virksomheder må have en god økonomi og igen kunne ansætte folk".⁸

Det er imidlertid ikke umuligt at "unge, danske spirituelle eller kristne ser mere på udenlandske (amerikanske) kanaler på YouTube end på danske kanaler, der især benyttes af en anden ældre generation".⁹

Vi kan ikke ud fra de tilgængelige tekster og de usystematiske samtaler, der er baggrund for dette afsnit, sige noget om, hvordan de forskellige aktiviteter har virket på befolkningen som helhed. Nogen har helt holdt sig hjemme for ikke at møde smitte, andre har blot optrappet deres almindelige personlige hygiejne ved at tage afspritning i det offentlige rum til sig, atter andre har foretaget meget hyppige renselser. Ej heller ved vi, i hvor høj grad befolkningen har øget de private religiøse aktiviteter. Der skimtes i de forskellige bønner et skel mellem dem, der beder om egen og andres konkrete frelse fra sygdom, over for dem, der beder om sjælstyrke til, at de selv eller andre kan stå udfordringerne igennem.

Som en af bispekandidaterne anførte, havde folkekirken faktisk søgt at være til stede under nedlukningen. Tilstedeværelsen på nettet har vi allerede set i forbindelse med de bønner, som forskellige præster havde skrevet. Desuden har præster ivrigt

7 Facebook begivenhed (19. marts 2020 kl.21.30).

8 Kjeld Gudmandsen (20. november 2020 kl. 09.01) i en video med titlen "Forbøn den 20. november. Bliv i mig siger Jesus. Salme 63 og Joh. 15.7" opslået i facebookgruppen "Forbøn under coronakrisen".

9 Guxi Maria Abel i mail til Peter B. Andersen tirsdag 8. september 2020 med videre henvisninger til det spirituelle miljø som her er udnyttet.

benyttet sig af kirkernes hjemmesider og andre elektroniske medier.¹⁰ Endelig har nogle præster sat sig ned og telefoneret rundt til folk i menigheden, som de tænkte kunne have lyst til eller egentligt behov for en samtale.

Endelig var der en del diskussion af, hvordan trossamfundene skulle have gået til nedlukningen. Vi fandt ingen repræsentanter for de ikke-kristne trossamfund, som ytrede sig med en kritik af nedlukningen, og ikke-kristne trossamfunds tilstedeværelse i medierne tog snarere form af en kritik, der enten rettede sig imod etniske grupper eller også mod især muslimske trossamfund eller for eksempel om, hvorvidt moskéerne havde været effektive nok i nedlukningen. Hyppigheden af omtale af forskellige trossamfund afspejler ikke desto mindre trossamfundenes størrelse i Danmark, snarere end den kritik der har været (Fig. 2.6).

Blandt de ikke-kristne grupper skal Scientology Kirken nævnes, fordi den ud fra grundlæggeren L. Ron Hubbards (1911-1986) utilitaristiske filosofi havde en helt anderledes tilgang end den ligeledes utilitaristiske Peter Singer, som er blevet nævnt ovenfor. Scientologerne søgte at række ud til omgivelserne ved at dele brochurer om værnemidler ud til forretninger og private. Desuden søgte de gennem internetdistributionen af sangen "Spread a Smile, Stay Well" at få lytterne til at opbygge et positivt syn på verden og på den måde at skabe et sikrere miljø. Sådant som det er muligt ud fra Hubbards antagelse om, at man kan tage kontrol over sit miljø gennem sine tanker. På det praktiske plan oplyser Scientology, at de i Danmark lukkede deres Kirker for besøgende og omlagde religiøse aktiviteter til internetbaseret kommunikation.¹¹

COVID-19 som menneskeskabt

Som sagt har de danske medier været tilbageholdende i deres dækning af antagelsen om, at COVID-19 skulle være menneskeskabt, eller blot være en naturligt forekommende virus, som var "undsluppet" fra et laboratorium i Wuhan. Ikke desto mindre har mediernes ansvar for en bred nyhedsdækning nødvendiggjort en vis omtale. Således var den amerikanske præsident Donald Trumps kritik af de kinesiske myndigheder vidt cirkulerede, også i den danske presse, hvor de i gengivelser fra amerikanske debattører undertiden kan optræde som kendt og alment accepteret viden. Den tidligere omtalte velkendte amerikanske forfatter og essayist Joshua Cohen viderebragte for eksempel en version af denne forståelse til den danske befolkning, da han

¹⁰ Se for eksempel En påskehilsen - til alle jer, der længes efter lys!, 11. April 2020. Niels Peter Trolle Thomassen: Idemand og Producer Elisabeth Hejslet. https://www.youtube.com/watch?v=al6tak-kDviQ&feature=youtu.be&fbclid=IwAR24dXoLZ0E9kmYxB6WTxsIfVHhdgqAEgH0zR9hLiVm_ExDQ6Rz_6si3dA, som f.eks. Vor Frelser Kirke i Ålborg distribuerede over facebook og fælleskirkelige Min Jesus lad mit hjerte få – en hilsen fra de danske kirker den 12. Maj 2020 på frikirkenet, produceret af Lovsyng, <https://www.facebook.com/frikirkenet/videos/575058353422392>.

¹¹ Initiativer der grundigt gennemgås af Šorytė (2020) i en velanalyseret og Scientology-positiv forskningsartikel. Desuden interview med informationschef i Scientology Kirken Anette Refstrup 8. september 2020.

i et essay med selvfølgelighed fremførte at "coronakrisen" havde været "et eksperiment eller et uheld hvor flere arter indgik, der bragte os i denne suppedas til at begynde med" (Cohen 2. april 2020).

Pressen har dog med hård hånd kritiseret sådanne antagelser og betegnet dem som konspirationsteorier. Det er sket, enten ved at sætte dem ind i den politiske sammenhæng (for eksempel Louise Albers og Maressa 17. marts 2020), eller ved at interviewe specialister som Theiss Bendixen, der psykologiserer over konspirationsteoretikerne som marginaliserede personer (Stavnsbjerg 6. september 2020). Artiklerne fremhæver rigtigt og væsentligt den kamp, der føres for at vinde kommunikationskampen bag om pressen på internettet (se også Peters 26. september 2020). En tilgang denne indledning til vores undersøgelse som nævnt ikke dækker.

Eftertænkksomhed

Vi vil som lovet afslutte denne præsentation af pressens dækning af COVID-19 og nedlukningen med at minde om, at der var borgere som oplevede nedlukningen positivt. Indre Missions kommunikationschef sluttede sin ovenfor citerede mail af med at understrege, at nogle havde oplevet coronatiden "som en positiv tid". Iagttagelsen trækker almindelige borgere frem foran opinionsdannere, som pressen ellers så hyppigt henvender sig til. Almindelige mennesker kan dog tage ordet gennem læserbreve, og vi skal fremhæve et enkelt læserbrev fra en sådan person. Hun fortæller ud fra egne erfaringer med hvordan pædagoger og skolelærere i hendes barndom imod hendes vilje forsøgte at sætte hende i kontakt med andre børn, når hun sad alene og havde det godt med sig selv. Det leder hende til at pointere, at nogle mennesker faktisk finder en lissende ro ved at være alene, sådan som de jo var under nedlukningen (Høgh-Olesen 29. august 2020). En gruppe mennesker vi vil vende tilbage til i analysen af surveyet (artikel 5, "Helbred og trivsel").

LITTERATUR

Ahrendtsen, Alex

1997 *Indsigt eller fordom – missionen i litteraturen fra Aakjær til Høeg*, Fredericia: Lohses Forlag.

Albers, Marie Louise og Jette Elbæk Maressa

17. marts 2020 "Coronavirus er et nemt offer for falske nyheder", *Jyllandsposten*.

Andersen, Peter B., Rubya Mehdi, Amit Prakash, Yasir Sharif

2021 "Dissemination of Civil Society in South Asia: Introductory Considerations", in: Peter B. Andersen, Rubya Mehdi & Amit Prakash, eds., *Re-Interrogating Civil Society in South Asia. Critical Perspectives from India, Pakistan and Bangladesh*, Routledge, 1-31.

<https://doi.org/10.4324/9781003162490>

Andersen, Torben M. (formand), Michael Svarer & Philipp Schröder

2020 Rapport fra den økonomiske ekspertgruppe vedrørende genåbning af Danmark.

[<https://fm.dk/media/17914/rapport-fra-den-oekonomiske-ekspertgruppe-vedroerende-genaabning-af-danmark.pdf>]

BBC News, India

19. Marts 2020 "Coronavirus: Bangladesh mass prayer event prompts alarm".
<https://www.bbc.com/news/world-asia-51956510>

Bendtsen, Johan Varning

24. marts 2020 "Kristne over hele verden i fælles bøn mod coronavirusen", *Kristeligt Dagblad*.

Bennike, Christian

16. april 2020 "Verdenskendt filosof: Danmark bør sende sine coronamilliarder til Indien og Afrika",
Information.

Brandt, Kasper Bruun Vindum

15. april 2020, 20:06 "Forskningsprojekt sender danskere på gaden med mundbind", TV2 Lorry,
<https://www.tv2lorry.dk/region-hovedstaden/forskningsprojekt-sender-danskere-paa-gaden-med-mundbind>

Bryman, Alan

2012 "Content Analysis", *Social Research Methods*, (4th Edit.), Oxford University Press, 288-309.

Cohen, Joshua

2. april 2020 "'Ingen i New York ved hvem de skal lytte til. Vi ved kun at vi ikke skal lytte til Trump'",
Politiken.

Eiby, Tine

7. august 2020 "Maskerade", *Weekendavisen*.

Ekstra Bladet

12. januar 2020 "Mand smittet med mystisk virus dør".

Facebook begivenhed

19. marts 2020 kl.21.30 "Gratis fjernhealing - mod frygt for coronavirus -med ærkeenglene".
Organiseret af Hjertekilden v/Birthe Kjeldsen.
<https://www.facebook.com/events/613818322506147/>

Funch, Maja

7. maj 2020 "Etikprofessor: Ja, det er mere etik at redde unge end gamle fra alvorlig sygdom",
Kristeligt Dagblad.

29. maj 2020 "Det Ethiske Råd går ind i debat om prisen for liv", *Kristeligt Dagblad*.

Gadegaard, Anders

2020 *Morgenandagtsbønner 24. – 28. marts 2020*, Vor Frue Kirke, <https://www.domkirken.dk/file/870766>

Greek City Times.

10. Marts 2020 *Greek Orthodox Church: Holy Communion does not spread coronavirus*.
<https://greekcitytimes.com/2020/03/10/greek-orthodox-church-holy-communion-does-not-spread-coronavirus/>

Greg, Pete

4. marts 2020 *Bøn om redning fra Coronavirus*, oversat af Lars Meilandt Hansen, Dansk Oase,
<https://www.danskoase.dk/om-os/nyheder/boen-om-redning-fra-coronavirus/> (den danske
oversættelse tilgængelig 5. september 2020)

Gudmandsen, Kjeld

20. november 2020 kl. 09.01 i en video med titlen "Forbøn den 20. November. Bliv i mig siger Jesus.
Salme 63 og joh. 15.7" opslået i facebookgruppen "Forbøn under coronakrisen".
<https://www.facebook.com/groups/655362035237107>

Hannestad, Adam

5. april 2020 "Klimarådet: Vent ikke på coronakrisen. Sæt fuld fart på klimapakker allerede nu",
Politiken.

Hansen, Line Bjørn

2020 *Corona-bøn*, Husumvold Kirke, <https://husumvoldkirke.dk/page/3051/corona-b%C3%B8n>

Hansen, Martin A.

- 1997 "Mission og Litteratur", in: Alex Ahrendsen, ed., *Martin A. Hansen og Indre Mission*, Odense: Odense Universitetsforlag, 35-42.
- Hein, Niels
29. august 2020 "Kirkelukning delte bispekandidater", *Kristeligt Dagblad*.
- Høgh, Marie
2. maj 2020 "Skal vi ikke snart have åbnet den åndelige del af Danmark?", *Jyllandsposten*.
- Høgh-Olsen, Hedvig
29. august 2020 "Den glade enspænder findes faktisk. Måske burde vi finde ro ved at være alene frem for at stresser over hele tiden at skulle føle os relevante for andre", *Politiken*.
- Jensen, Bo Green
4. juni 2020 "En lang parentes", *Weekendavisen*.
- Jensen, Torkil
2020 *Corona bøn*, Munkebo Kirke, <https://www.munkebo-kirke.dk/blog/53486>
- Joob, Beuy og Viroj Wiwanitkit
2020 "Praying at church and outbreak of COVID-19 in Daegu, Korea: an old religious belief but new concern in preventive medicine". *Geriatr Persia*. 2020;4:e02.
<http://jistisrep.com/index.php/GP/article/view/493>
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Philips
2010 *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag, 2010, [1999].
- Justitsministeriet
25. marts 2020 "Justitsminister vil have strengere straffe for corona-kriminalitet", (pressemeddelelse).
- Kirk, Hans
1978 *Fiskerne*, København: Gyldendal, [1928].
- Kirkeministeriet
12. marts 2020 *Kirker er omfattede af corona-lukning*,
https://www.km.dk/aktuelt/singlevisning/news/kirker-er-omfattet-af-corona-lukning/?no_cache=1&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=8fe417249054e6c5f0d7feedc5023719.
- Lange, Frederik
29. august 2020, 18:07 "Demo imod masker foran Christiansborg: COVID-19 er ren hokus pokus", *TV2/Lorry*, <https://www.tv2lorry.dk/koebenhavn/demo-imod-masker-COVID-19-er-ren-hokus-pokus>.
- Larsen, Kurt Ettrup
2011 *En bevægelse i bevægelse. Indre Mission i Danmark 1861-2011*, Fredericia: Lohse.
- Lindhardt, P.G.
1958 *Helvedesstrategi*, Kultur og Kultus 2.
- Luther, Martin
2020 *Hvordan man skal forholde sig ved epidemier*, oversat af Finn B. Andersen, København: Books on Demand GmbH. [1527].
- Maja Funch
7. maj 2020 "Etikprofessor: Ja, det er mere etisk at redde unge end gamle fra alvorlig sygdom", *Kristeligt Dagblad*.
- Maja Funch
29. maj 2020 "Det Ethiske Råd går ind i debat om prisen for liv", *Kristeligt Dagblad*.
- Mikkelsen, Michala Rask
11. januar 2020 Mand smittet med mystisk virus dør under udbrud i Kina, *Ritzaus Bureau*.
- Munch, Stine
2020 *Corona-bønner af Stine Munch.pdf*, Vor Frue Kirke, <https://www.domkirken.dk/file/866619>
- Nørsum, Bjarne

14. oktober 2020 "Irland og New Zealand har kurs mod at lovliggøre aktiv dødshjælp", *Kristeligt Dagblad*.
- Isen, Jakob Busk
19. Marts 2020, 12:57 "Hæren kører i konvoj med ligkister ud af italiensk by", *DR Nyheder*,
<https://www.dr.dk/nyheder/udland/haeren-koerer-i-konvoj-med-ligkister-ud-af-italiensk>.
- Outlook - The New Scroll
27. Marts 2020 "COVID-19: People gather for Friday prayers in Pakistan despite fatwa against it".
<https://www.outlookindia.com/newscroll/COVID19-people-gather-for-friday-prayers-in-pakistan-despite-fatwa-against-it/1782613>
- Pedersen, Birthe
13. maj 2020 "Paven og storimam kalder til fælles global bøn", *Kristeligt Dagblad*.
- Peters, Rikke Louise Alberg
26. september 2020 "Mistro og konspirationsparanoia kan blive samfundets nye moral", *Information*.
- Ringgaard, Anne
22. oktober 2020 "Dansk forsøg med mundbind er endt i stormvejr" *Videnskab.dk*.
<https://videnskab.dk/kultur-samfund/dansk-forsog-med-mundbind-er-endt-i-stormvejr>
- Samuelsen, Stavensbjerg
28. april 2020 Velkommen til Haraldskirken, Præstens Hjørne,
<https://www.haraldskirken.dk/blog/55063/nu-du-sporger...> (set lørdag 4. Juli 2020).
- Said, Edward W.
1997 *Covering Islam. How the Media and the Experts Determine How to See the Rest of the World*, Vintage, rev. udgave, [1981].
1995 *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*, Penguin Books, [1978].
- Seierstad, Åsne
24. april 2020 "Udsigt fra et højt sted", *Weekendavisen*.
- Singer, Peter
16. juni 2020 "Kan aldersdiskrimination være berettiget?" *Information*.
- Sonne, Frederik Guy Hoff
13. august 2020 "Nu anbefaler Sundhedsstyrelsen (også) stofmundbind: Sådan vælger du det bedste", *Videnskab.dk*, <https://videnskab.dk/krop-sundhed/nu-anbefaler-sundhedsstyrelsen-ogsaa-stofmundbind-hvordan-vaelger-du-det-bedste>.
- Šorytė, Rosita
2020 "'We Can Lift This World While Quarantined': Scientology and the 2020 Pandemic", *The Journal of CESNUR*, 4(33), July – August 2020:3 – 24.
- Sundhedsloven*, ikrafttrådt
1. januar 200, <https://danskelove.dk/sundhedsloven>
- Tulinius, Bjørn og Tine Maria Winther
26. juni 2020 "Hvad tager du med dig fra coronanedlukningen?", *Kristeligt Dagblad*.
- Wamberg, Jacob
24. april 2020 "Vejrtrækningsbesvær", *Weekendavisen*.
- Warraich, Sohail Akbar
2021 "Striving for Space in Pakistan under COVID-19". in: Peter B. Andersen, Rubya Mehdi and Amit Prakash, eds., *Re-Interrogating Civil Society in South Asia. Critical Perspectives from India, Pakistan and Bangladesh*, Routledge, 221-232. <https://doi.org/10.4324/9781003162490-14>
- Yee, Vivian
22. Marts 2020 "In a Pandemic, Religion Can Be a Balm and a Risk", *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2020/03/22/world/middleeast/coronavirus-religion.html>
- Žižek, Slavoj
2020 *Pandemi! COVID-19 Ryster Verden*, København: forlaget politisk revy (engelsk 2020).

*Peter B. Andersen, lektor, ph.d.
Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet
peterba@hum.ku.dk*

*Awiti Luna Tengu Nyawade Høeg, MA-student
Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet
lgq741@alumni.ku.dk*

*Henrik Reintoft Christensen, lektor, ph.d.
Institut for Kultur og Samfund – afdeling for religionsvidenskab, Aarhus Universitet
hc@cas.au.dk*

*Brian Arly Jakobsen, lektor, ph.d.
Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet
brianj@hum.ku.dk*

*Lene Kühle, professor mso, ph.d.
Institut for Kultur og Samfund – afdeling for religionsvidenskab, Aarhus Universitet
lk@cas.au.dk*

*Peter la Cour, lektor, ph.d, specialist i sundhedspsykologi
Institut for psykologi, Københavns Universitet
peterlacour@mail.dk*